

University of Groningen

Tijdelijk werk en het stemmen op rechts-populistische partijen

Sluiter, Roderick; Akkerman, Agnes

Published in:
Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2018

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Sluiter, R., & Akkerman, A. (2018). Tijdelijk werk en het stemmen op rechts-populistische partijen. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 34(2), 238-256.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Tijdelijk werk en het stemmen op rechts-populistische partijen

Roderick Sluiter & Agnes Akkerman*

Hoewel de positieve relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populisme regelmatig wordt geopperd, is er tot op heden weinig empirisch bewijs voor gevonden. In deze studie bestuderen we tijdelijke en vaste werknemers in Nederland en onderzoeken we (1) of er een relatie is tussen contracttype en PVV-stemintenties, en (2) in hoeverre deze relatie beïnvloed wordt door economische kenmerken van sectoren. We leiden hypothesen af uit het insider-outsiderperspectief en de 'verliezers van mondialisering'-these. Wij toetsen onze hypothesen met de Work & Politics 2016-dataset. Gebruikmakend van multilevel regressieanalyse vinden wij geen bewijs voor een direct verband tussen contracttype en PVV-stemintenties: in het algemeen geldt dat tijdelijke werknemers niet meer geneigd zijn om PVV te stemmen dan vaste werknemers. Wel blijken economische kenmerken van sectoren van belang: in sectoren met een hogere vacaturegraad zijn tijdelijke werknemers meer geneigd om PVV te stemmen. Wij concluderen dat wanneer de vraag naar arbeid hoger is, werknemers met een tijdelijk contract zich als meer achtergesteld beschouwen, en daarom eerder geneigd zijn PVV te stemmen.

Inleiding

De sterk gestegen populariteit van tijdelijk werk is een van de meest drastische veranderingen op westerse arbeidsmarkten in de afgelopen decennia (Kalleberg, 2000). Waar begin jaren tachtig bijna 5% van de werknemers in Nederland een tijdelijk contract had (OECD, 2017), heeft de inzet van het tijdelijk contract sindsdien een vlucht genomen. Tegenwoordig heeft ruim een op de vier werknemers in Nederland een tijdelijk contract (CBS, 2018). De populariteit van tijdelijke contracten wordt vaak toegeschreven aan de flexibiliteit die het werkgevers biedt (Dräger & Marx, 2017). Het inzetten van tijdelijke werknemers maakt het voor werkgevers eenvoudiger om de omvang van het personeel aan te passen aan veranderingen in vraag en aanbod. Tijdelijke contracten kunnen bovendien ook gunstig zijn voor werknemers zelf: door de kortere looptijd zouden werkgevers eerder geneigd zijn om personeel in dienst te nemen, wat de werkgelegenheid – en dus de kans op een (nieuwe) baan – ten goede komt. Een tijdelijk contract kan daarnaast ook een springplank zijn naar een contract voor onbepaalde tijd, en wordt gezien als een aantrekkelijk alternatief voor werkloosheid, het zogeheten stepping-stoneprincipe (Scherer, 2004).

* Roderick Sluiter is werkzaam bij het Nijmegen Institute for Management Research van de Radboud Universiteit. E-mailadres: r.sluiter@fm.ru.nl. Agnes Akkerman is werkzaam bij het Nijmegen Institute for Management Research van de Radboud Universiteit en bij de vakgroep Sociologie/ICS van de Rijksuniversiteit Groningen.

Tegenover de positieve verwachtingen omtrent tijdelijke contracten staat echter een grote hoeveelheid academische studies die ook de nadelige kanten van tijdelijk werk in kaart brengen. Zo krijgen tijdelijke werknemers, vergeleken met vaste werknemers, een lager loon (Bhandari & Hesmati, 2006), kennen ze minder autonomie op het werk (Benach, Gimeno, & Benavides, 2002) en hebben zij minder invloed op belangrijke beslissingen binnen de organisatie (Aronsson, Gustafsson, & Dallner, 2002). Tijdelijke werknemers zouden bovendien meer werkgerelateerde stress ervaren (Parker, Griffin, Sprigg, & Wall, 2002), een lager welzijn kennen (Van der Meer & Wielers, 2014) en een slechtere gezondheid hebben (Virtanen et al., 2005).

In dit artikel onderzoeken wij in hoeverre deze relatief nieuwe ongelijkheid op de arbeidsmarkt ook tot uitdrukking komt in een nieuwe politieke scheidslijn, door verschillen in rechts-populistische stemvoorkeuren tussen tijdelijke werknemers en permanente werknemers te onderzoeken. De notie dat er, onder meer door de opkomst van flexibilisering, een nieuwe sociale onderklasse ontstaat die een sterke voorkeur voor (rechts-)populistische partijen kent, is gepopulariseerd door Standing (2011). Uit onvrede over hun kwetsbare arbeidsmarktpositie zouden tijdelijke werknemers zich meer en meer afkeren van traditionele politieke partijen en zich richting rechts-populistische partijen bewegen. Ook in de media is er veelvuldig gemeld dat de groeiende groep kwetsbare werknemers een voedingsbodemp is voor rechts-populisme (Asscher, 2017; Krugman, 2016; Visser, 2016).

De relatie tussen tijdelijk werk en politieke partijvoorkeuren heeft recentelijk ook veel aandacht in de academische literatuur gekregen (bijv. Dörre, Kraemer, & Speidel, 2006; Inglehart & Norris, 2016; Marx, 2015). Waar traditionele politicologische en sociologische benaderingen veronderstelden dat tijdelijke werknemers vaker op sociaaldemocratische partijen zouden stemmen, omdat het ideologisch gezien deze partijen zijn die de belangen van werknemers behartigen (Marx, 2015), hebben recentere theoretische benaderingen, te weten het insider-outsiderperspectief (Lindbeck & Snower, 1986; Rueda, 2005) en de stelling van de verliezers van mondialisering (Betz, 1994; Norris, 2005), juist meer oog voor verschillen tussen werknemers. Volgens het insider-outsiderperspectief, dat op basis van verschillen in baan zekerheid een onderscheid maakt tussen insiders (vaste werknemers) en outsiders (tijdelijke werknemers), zouden tijdelijke werknemers zich door sociaaldemocratische of mainstreampartijen in de steek gelaten voelen, omdat deze partijen meer oog zouden hebben voor de belangen van vaste werknemers. Vanuit de stelling van de verliezers van mondialisering wordt verwacht dat tijdelijke werknemers de perceptie hebben dat zij de rekening van mondialisering betalen, terwijl anderen juist van mondialisering profiteren. Deze gepercipieerde achtergestelde positie leidt er vervolgens toe dat tijdelijke werknemers afstand nemen van sociaaldemocratische en gevestigde partijen. In plaats daarvan zouden zij, onder andere uit protest, vaker op (rechts-)populistische partijen stemmen.

Hoewel de relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populistische stemvoorkeuren regelmatig wordt geopperd in de academische literatuur, zijn er relatief weinig empirische toetsingen van dit verband. Uit een aantal studies blijkt dat tijdelijke werknemers zich inderdaad afkeren van zowel sociaaldemocratische als mainstreampartijen. Zo stemden tijdelijke werknemers minder vaak op de mainstream-

partijen tijdens de landelijke verkiezingen in Duitsland in 2009 (Marx, 2016; Marx & Picot, 2013). Ook Lindvall en Rueda (2014) laten zien dat 'outsiders' op de arbeidsmarkt minder vaak op mainstreampartijen stemmen, hoewel zij in hun analyse geen informatie hebben over contractvorm. Wat betreft de relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populistisch stemgedrag is empirisch bewijs echter schaars, en geven de weinige studies geen eenduidig beeld. Marx (2014) vindt in een landenvergelijkende studie geen relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populistisch stemgedrag. Er zijn echter wel grote verschillen tussen landen: in sommige landen, waaronder Nederland, blijken rechts-populistische partijen aanzienlijk populairder onder tijdelijke werknemers dan onder vaste werknemers. In andere landen, met name Denemarken en Finland, is dit juist omgekeerd (Marx, 2014, p. 155). Steun voor de relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populistisch stemgedrag wordt wel gevonden in landspecifieke studies, zoals voor Nederland (Emmenegger, Marx, & Schraff, 2015) en voor Oostenrijk (Mughan, Bean, & McAllister, 2003).

Met deze studie willen wij bijdragen aan het debat over tijdelijk werk en politieke voorkeuren door niet alleen de relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populistische stemvoorkeuren te onderzoeken, maar ook de invloed van enkele arbeidsmarktkenmerken van de economische sector als context te bestuderen. Dat de sector een bepalende rol kan spelen in de politieke (partij)voorkeuren is in eerder onderzoek geopperd door Marx (2016). Empirische studies naar de invloed van economische kenmerken van sectoren ontbreken echter. Wij stellen dat sectorale arbeidsmarktkenmerken cruciaal kunnen zijn voor de relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populistische stemvoorkeuren. Omdat sectorale arbeidsmarktkenmerken vaak sterk af kunnen wijken van nationale arbeidsmarktkenmerken, en aangezien er relatief weinig werknemers van baan wisselen tussen sectoren (Jansen, Sluiter, & Akkerman, 2016), kunnen sectoren een relevantere context zijn dan het nationale niveau. Mogelijk geldt dit des te meer voor de periode na de financiële crisis, omdat er grote verschillen zijn in de mate waarin sectoren zich hebben hersteld van deze crisis (UWV, 2016), hetgeen verschillen in arbeidsmarktkenmerken tussen sectoren vergroot kan hebben. In deze studie onderzoeken wij in hoeverre de populariteit van vaste contracten binnen een sector en de werkgelegenheid (uitgedrukt in het aantal vacatures per 1000 banen) een modererende invloed hebben op de relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populistisch stemgedrag. Vanuit het stepping-stone-perspectief en de notie van relatieve deprivatie formuleren wij concurrerende hypothesen over de invloed van deze economische kenmerken van sectoren op het verband tussen tijdelijk werk en rechts-populistische stemvoorkeuren.

Om het verband tussen tijdelijk werk en rechts-populistisch stemgedrag in sectoren te onderzoeken, bestuderen we de situatie in Nederland in 2015-2016. Nederland geldt als een interessante context, omdat zowel tijdelijk werk als rechts-populistische partijen hier relatief populair zijn. Op het gebied van arbeidsmarktflexibiliteit behoort het aandeel van tijdelijk werk in Nederland tot de hoogste in Europa (21,7% in 2014, vergeleken met 14,4% in Europa; OECD, 2017) en geen enkel ander Europees land kende sinds 2000 zo'n sterke groei in het gebruik van tijdelijke contracten (eigen berekeningen, OECD, 2017). In dezelfde periode waren er ook grote electorale successen voor rechts-populistische partijen. Met name LPF, PVV en recentelijk ook Forum voor Democratie hebben

sinds 2002 verkiezingswinsten geboekt. In de periode die wij onderzoeken, geldt dat de PVV de enige significante rechts-populistische partij was, zowel in de peilingen als in de Tweede Kamer.

In dit onderzoek relateren wij de intentie om PVV te stemmen aan het contracttype van respondenten. We maken hierbij steeds het onderscheid tussen tijdelijke en vaste werknemers. De onderzoeksvragen die wij willen beantwoorden, luiden: (1) *In hoeverre is contracttype gerelateerd aan de intentie om PVV te stemmen?* en (2) *In hoeverre beïnvloeden (a) werkgelegenheid in een sector en (b) het percentage vaste werknemers in een sector de relatie tussen contracttype en de intentie om PVV te stemmen?* Om deze vragen te beantwoorden formuleren wij hypothesen die afgeleid zijn uit het insider-outsiderperspectief en de stelling van de verliezers van mondialisering. Gegevens over contracttype en stemvoorkeuren zijn verkregen uit de dataset *Work and Politics 2016*. *Work and Politics 2016* is een survey met informatie over de politieke voorkeuren, arbeidskenmerken en ervaringen op de werkplek van meer dan 1.400 respondenten in Nederland, onder wie 858 werknemers in veertien verschillende sectoren die in vaste of tijdelijke dienst werkzaam zijn. We gebruiken multilevel regressieanalyse om onze hypothesen te toetsen.

Theorie en hypothesen

Rueda (2005) stelt dat, vanuit de politieke economie, stevast werd verondersteld dat tijdelijke werknemers, net als werknemers met een vast contract, sterker geneigd zijn om op partijen te stemmen die zich sterk maken voor de herverdeling van inkomsten, sociale zekerheid en de bescherming van arbeid. Deze partijen zouden de positie van (tijdelijke) werknemers niet alleen verbeteren, maar hen ook beschermen tegen de risico's van werkloosheid. Vanuit dit perspectief zou het dus in het belang van tijdelijke werknemers zijn om op linkse, en in het bijzonder sociaaldemocratische, partijen te stemmen.

Het beeld dat linkse of sociaaldemocratische partijen het opnemen voor alle werknemers is volgens Rueda (2005) echter toe aan herziening. Hij past daarbij het onderscheid toe tussen zogenaamde 'insiders' op de arbeidsmarkt – werknemers met veel baanzekerheid – en 'outsiders' op de arbeidsmarkt – werknemers met weinig baanzekerheid –, een onderscheid dat al eerder door Lindbeck en Snower (1986) werd geïntroduceerd. De verschillen in baanzekerheid tussen insiders en outsiders zorgen voor conflicterende politieke en economische belangen. Linkse partijen zien zich hierdoor genoopt om een keuze te maken tussen insiders en outsiders. Rueda stelt dat de keuze van deze partijen uit electorale overwegingen gevallen is op de insiders: zij zijn niet alleen in aantal dominant, maar ook politiek actiever en daarmee valt er bij hen meer electoraal gewin te behalen. Tijdelijke werknemers voelen zich hierdoor niet langer vertegenwoordigd door linkse partijen. (Centrum)rechtse partijen daarentegen zijn voor tijdelijke werknemers ook geen lucratief alternatief: zij staan immers voor minder uitgebreide sociale voorzieningen (Marx, 2015), waardoor de kosten van (toekomstige) werkloosheid kunnen stijgen. Uit onvrede zouden tijdelijke werknemers zich daarom niet alleen keren tegen linkse partijen, maar tegen alle gevestigde partijen, zowel op links als op rechts (King & Rueda, 2008). Ten

gevolge hiervan kunnen tijdelijke werknemers wegblijven tijdens verkiezingen (Gallego, 2007; Häusermann, & Schwander, 2012) of een proteststem uitbrengen op een populistische partij (Marx, 2015).

Hoewel het insider-outsiderperspectief een sluitende verklaring biedt voor een lagere intentie onder tijdelijke werknemers om op (oud-)linkse of gevestigde partijen te stemmen, is de vervolgstap in de redenering – als ze niet op deze partijen stemmen, waarom dan wel op een rechts-populistische partij? – minder sterk. De stelling van de verliezers van mondialisering (Betz, 1994; Norris, 2005; Scheuch & Klingemann, 1967) biedt hier echter een helpende hand. Tijdelijke werknemers zouden hun onzekere positie wijten aan de gevolgen van mondialisering, terwijl anderen juist zouden profiteren van mondialisering. Deze achtergestelde positie ten gevolge van mondialisering doet hen niet alleen tegen de gevestigde partijen keren, zoals ook het insider-outsiderperspectief voorspelt, maar maakt rechts-populistische partijen, die meer nationalistisch zijn en sterker gekant tegen (economische) immigratie, voor hen ook een aantrekkelijke optie (Marx, 2015). Vanuit beide theoretische benaderingen komen we derhalve uit op dezelfde hypothese. Deze hypothese luidt:

Hypothese 1: Tijdelijke werknemers zijn meer geneigd om PVV te stemmen dan vaste werknemers.

Relatieve deprivatie

Het insider-outsideronderscheid toont zich als een scheidslijn tussen mensen met en zonder werkzekerheid. Deze scheidslijn is niet alleen een objectieve grens, gebaseerd op het contracttype van werknemers, maar hangt ook af van de perceptie van werknemers zelf. Immers, niet iedere tijdelijke werknemer zal zich (in dezelfde mate) als outsider of verliezer van mondialisering beschouwen, en niet iedere vaste werknemer zal zich (in dezelfde mate) als insider of ‘winnaar’ van mondialisering typeren. Wij stellen dat economische omstandigheden binnen sectoren deze perceptie kunnen beïnvloeden. Hierbij maken we gebruik van de relatieve-deprivatietheorie. Volgens deze theorie bepalen mensen hun positie in relatie tot andere mensen om hen heen. Wanneer men de eigen positie slechter inschat dan die van anderen, leidt dit tot onvrede (bijv. Sweeney, McFarlin, & Interrieden, 1990). Om hun eigen positie met betrekking tot werkzekerheid te bepalen, maken werknemers een vergelijking met andere werknemers in hun werkomgeving. Vanuit dit perspectief zullen tijdelijke werknemers zichzelf eerder als ‘outsider’ of ‘verliezer’ beschouwen wanneer zij hun eigen positie ten opzichte van anderen slechter inschatten. Tijdelijke werknemers die in sectoren werken waar relatief veel mensen een vast contract hebben, zullen hun eigen positie daarom relatief slechter inschatten dan tijdelijke werknemers die in sectoren werken waarin juist relatief weinig vaste werknemers werkzaam zijn. We verwachten daarom dat de relatie tussen tijdelijk werk en PVV-stemintenties sterker is in sectoren waarin vaste contracten populairder zijn. De tweede hypothese luidt dan ook:

Hypothese 2: Tijdelijke werknemers zijn meer geneigd om PVV te stemmen dan vaste werknemers. Dit verband is sterker in sectoren met meer vaste werknemers.

Ook de werkgelegenheid kan fungeren als een indicatie om de eigen positie binnen de sector te bepalen. Wij stellen dat tijdelijke werknemers in sectoren waarin de vraag naar werk hoog is, zich in sterkere mate outsider of verliezer voelen, omdat zij, ondanks de hoge vraag naar arbeid, geen vaste positie hebben weten te bemachtigen. Dientengevolge zal een hogere vacaturegraad in een sector de relatie tussen tijdelijk werk en PVV-stemintenties eveneens versterken. De derde hypothese is daarom:

Hypothese 3: Tijdelijke werknemers zijn meer geneigd om PVV te stemmen dan vaste werknemers. Dit verband is sterker in sectoren met een hogere vacaturegraad.

Tijdelijk werk als springplank

Volgens het stepping-stoneprincipe kunnen we tijdelijke contracten beschouwen als een aantrekkelijk alternatief voor werkloosheid en een opstap naar een vaste aanstelling (De Lange, 2013; Scherer, 2004). Tijdelijke contracten kunnen door werkgevers met minder risico worden aangeboden dan vaste contracten, en zouden daarmee tot meer werkgelegenheid leiden. Deze toegenomen werkgelegenheid biedt werkzoekenden een gelegenheid om ervaring op te doen, kennis en vaardigheden eigen te maken en het professionele netwerk uit te breiden. Hierdoor verhoogt een tijdelijke werknemer de kans om een vast contract te krijgen.

Onderzoek laat zien dat tijdelijke werknemers inderdaad ook vaak een vast contract prefereren – zo'n 80% van de tijdelijke werknemers zou een voorkeur voor een vast dienstverband hebben (CBS, 2016a). In de wetenschappelijke literatuur is er echter slechts beperkt empirische steun gevonden voor de verwachting dat een tijdelijk contract als een springplank naar een vast contract fungeert: voor jongere en hoger opgeleide tijdelijke werknemers lijkt het inderdaad het geval dat tijdelijk werk een springplank is naar een vaste aanstelling, terwijl de overstap van een tijdelijk naar een vast contract voor oudere werknemers, vroegtijdige schoolverlaters en lager opgeleide werknemers lastig is (De Lange, Gesthuizen, & Wolbers, 2014; CBS, 2017a; Gringhuis & Pavlopoulos, 2017; Mattijssen & Smits, 2017).

Deze gemengde bevindingen laten zien dat de kans op een vast contract niet voor alle tijdelijke werknemers even groot is, maar afhankelijk van individuele kenmerken. Wij verwachten dat de doorstroom naar een vast contract ook verschilt tussen sectoren, en dat dit invloed kan hebben op de verwachtingen van werknemers. De omstandigheden binnen een sector zijn niet alleen een goede indicatie voor de huidige positie van een (tijdelijke) werknemer ten opzichte van anderen, maar kunnen ook een indicatie geven van de mate waarin de doorstroom naar een vaste aanstelling realistisch is. Wanneer tijdelijke werknemers om zich heen zien dat er veel vaste werknemers zijn, kan dit de verwachting wekken dat ook zij in de toekomst een reële kans maken op een vaste aanstelling, terwijl een laag percentage vaste contracten juist de suggestie wekt dat de kans op een dergelijk dienstverband in de toekomst erg laag is. De populariteit van vaste contracten in een sector geeft daarmee een inschatting van de mate waarin doorstroom naar een vaste aanstelling haalbaar is. Positieve verwachtingen over de toekomst zullen de relatie tussen tijdelijk werk en PVV-stemintenties afzwak-

ken. We formuleren daarom de volgende hypothese, die tegengesteld is aan Hypothese 2:

Hypothese 4: Tijdelijke werknemers zijn meer geneigd om PVV te stemmen dan vaste werknemers. Dit verband is zwakker in sectoren met meer vaste werknemers.

Waar de populariteit van vaste aanstellingen in een sector een inzicht geeft over de doorstroommogelijkheden, kan de vacaturegraad juist een beeld geven van het risico op werkloosheid. In sectoren waar de vraag naar arbeid laag is, is de kans groter dat tijdelijke werknemers aan het einde van hun huidige contract wederom in de werkloosheid terechtkomen dan in sectoren waar de vraag naar arbeid juist hoog is. Dit risico verhoogt de baanonzekerheid van tijdelijke werknemers, waardoor zij hun positie als meer achtergesteld beschouwen. Vanuit deze theoretische redenering komen we uit op een hypothese die haaks staat op Hypothese 3:

Hypothese 5: Tijdelijke werknemers zijn meer geneigd om PVV te stemmen dan vaste werknemers. Dit verband is sterker in sectoren met een lagere vacaturegraad.

Data en metingen

We gebruiken de Work & Politics 2016-dataset (Akkerman, Jansen, Lehr, Sluiter, & Zaslove, 2016) om onze hypothesen te toetsen. Deze dataset bevat informatie over zowel politieke attitudes als arbeidskenmerken en sluit daarmee perfect aan bij het doel van deze studie. De dataset omvat gegevens over 1.467 respondenten die deelnemen aan het Nederlandse LISS-panel (Longitudinal Internet Studies for Social Sciences Panel, beheerd door CentERdata, Universiteit van Tilburg). De interviews zijn tussen december 2015 en januari 2016 via internet afgenomen. Door middel van een willekeurige steekproef zijn uit het LISS-panel 2.087 panelleden in de leeftijd van 18 tot 65 jaar geselecteerd. 620 van hen hebben niet deelgenomen aan de enquête, wat resulteerde in een responspercentage van 70%. Uiteindelijk namen 672 mannen (46%) en 795 vrouwen (54%) deel aan het onderzoek. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 45 jaar. Vrouwen, ouderen (55 jaar en ouder) en hoger opgeleiden zijn oververtegenwoordigd, terwijl jongeren (18 tot 34 jaar) en lager opgeleiden ondervertegenwoordigd zijn (CBS, 2016b).

Omdat wij geïnteresseerd zijn in verschillen in stemvoorkeuren tussen mensen met een tijdelijk en vast contract, hebben wij respondenten geselecteerd die aangaven dat zij in loondienst werkzaam waren (N = 858). Aangezien populatiegegevens over deze specifieke groep ontbreken, hebben wij ervoor gekozen om bij onze analyses geen weging toe te passen.

Individuele kenmerken

- *Stemintentie PVV*

Om de intentie van respondenten om PVV te stemmen te meten, is hun gevraagd: 'Voor sommige mensen is het heel zeker dat zij altijd op dezelfde partij zullen stemmen. Anderen bekijken elke keer opnieuw aan welke partij zij hun stem geven. Hieronder staan een aantal politieke partijen. Wilt u voor elke partij – met een cijfer tussen 0 en 10 – aangeven hoe waarschijnlijk het is dat u er ooit op zult stemmen?' Vervolgens werd een lijst getoond met de elf politieke partijen die een zetel hadden in de Tweede Kamer en VNL (VoorNederland), dat op dat moment veel media-aandacht kreeg. Antwoordcategorieën varieerden van 0 ('Zeker nooit op stemmen') tot 10 ('Zeker weleens op stemmen'). De intentie om PVV te stemmen is de afhankelijke variabele in deze studie.

- *Contracttype*

Om het contracttype te meten vroegen we aan respondenten die hadden aangegeven dat zij in loondienst werkzaam waren, welk soort dienstverband zij hebben. De antwoordcategorieën waren hier: (1) een vast dienstverband, (2) een tijdelijk contract met uitzicht op een vast dienstverband, (3) een tijdelijk contract zonder uitzicht op een vast dienstverband, dat binnen een jaar afloopt, (4) een tijdelijk contract zonder uitzicht op een vast dienstverband, dat nog een jaar of langer loopt, en (5) een ander soort dienstverband. Vervolgens werd aan respondenten gevraagd of hun huidige dienstverband (o.a.) een van de volgende flexibele arbeidskenmerken had: (1) via uitzend- of detacheringsbureau uitgeleend, (2) door eigen werkgever uitgeleend of gedetacheerd, (3) contract op afroepbasis/contract op oproepbasis/nulurencontract, (4) payrollcontract, en (5) leerlingcontract/opleidingscontract/stagecontract/werkervaringsplaats. Respondenten konden hier meerdere kenmerken opgeven.

We beschouwen tijdelijke werknemers als werknemers die een contract voor bepaalde duur hebben zonder uitzicht op een vaste aanstelling (ongeacht de nog resterende duur van het contract) en/of werknemers die een contract met flexibele arbeidskenmerken hebben. Het gaat hier dus om dienstverbanden met een relatief hoge mate van werkonzekerheid. Permanente werknemers zijn werknemers met een aanstelling voor onbepaalde duur of met het uitzicht daarop, en zonder flexibele werkkenmerken in hun arbeidscontract. Deze meting komt overeen met de definitie van flexibel werk van het CBS (Chkalova, Goudswaard, Sanders, & Smits, 2015). In onze analyses nemen we een dummyvariabele op die aangeeft of iemand een tijdelijke werknemer is. Uiteindelijk bevat het databestand informatie over 696 werknemers met een vast contract en 162 werknemers met een tijdelijk contract.

Controlevariabelen

Als controlevariabelen gebruiken wij het geslacht van de respondent (0 = vrouwelijk, 1 = mannelijk), de etnische achtergrond (0 = autochtoon, 1 = migrant), de leeftijd en het opleidingsniveau (dummyvariabelen voor een midden- en hoger opleidingsniveau). Eerder onderzoek liet zien dat deze kenmerken belangrijke factoren zijn voor het verklaren van rechts-populistisch stemgedrag (bijv. Lubbers, Gijsberts, & Scheepers, 2002; Marx, 2015). Voor leeftijd nemen we een logarit-

mische transformatie op, omdat we verwachten dat jongere mensen eerder geneigd zijn om op de PVV te stemmen, en dat additionele jaren op oudere leeftijd minder zwaar meewegen.

Tabel 1 Beschrijvende statistieken van de variabelen op het individuele niveau

	Totaal				Vaste werknemers		Tijdelijke werknemers		Sig
	Min	Max	Gem (%)	SD	Gem (%)	SD	Gem. (%)	SD	
Stemintentie PVV	0,00	10,00	2,36	3,26	2,23	3,17	2,93	3,57	*
Tijdelijke werknemer	0	1	19%						
Geslacht (ref. = vrouw)	0	1	50%		50%		51%		NS
Etnische achtergrond (ref. = autochtoon)	0	1	16%		14%		23%		**
Leeftijd (log)	0,00	3,87	3,18	0,59	3,25	0,51	2,88	0,80	***
Opleidingsniveau Laag (ref.)	0	1	17%		16%		23%		*
Midden	0	1	40%		39%		43%		NS
Hoog	0	1	43%		46%		34%		**
N	858				696		162		

NB. NS $p > ,05$; * $p < ,05$; ** $p < ,01$; *** $p < ,001$; tweezijdige toets.

In Tabel 1 laten we de beschrijvende statistieken zien voor alle variabelen die op het individuele niveau zijn gemeten. Dit doen we voor de gehele onderzoekspopulatie, maar ook voor de tijdelijke en vaste werknemers afzonderlijk. We hebben met onafhankelijke t-toetsen berekend in hoeverre de verschillen op de variabelen op het individuele niveau significant waren tussen tijdelijke en vaste werknemers. Deze (ongecontroleerde, bivariate) resultaten laten zien dat tijdelijke werknemers een hogere intentie hebben om PVV te stemmen dan vaste werknemers ($M = 2,93$ tegenover $M = 2,23$). Onder de tijdelijke werknemers zitten relatief meer migranten (23% tegenover 14%), is de gemiddelde leeftijd lager (gelogd, $M = 2,88$ voor tijdelijke werknemers en $M = 3,25$ voor vaste werknemers), en zijn er relatief veel lager opgeleiden (23% tegenover 16%) en relatief weinig hoger opgeleiden (34% tegenover 46%). Er zijn geen significante verschillen gevonden wat geslacht betreft.

Kenmerken op sectorniveau

Op sectorniveau nemen we de vacaturegraad en het percentage werknemers met een vaste aanstelling mee. Beide variabelen beschrijven de situatie in 2015. Informatie over de sector waarin mensen werkzaam zijn, is verkregen uit de Work and Schooling-survey, een van de kernmodules van het LISS-panel. Deze enquête wordt om de zes maanden aan alle panelleden voorgelegd en bevat gedetailleerde vragen over hun arbeidsmarktsituatie. We gebruiken de achtste versie van de Work and Schooling-enquête (CentERdata, 2015), die werd gehouden in september 2015, twee maanden voordat de dataverzameling voor Work & Politics 2016 van start ging. Op basis van deze informatie kunnen we

dertien sectoren onderscheiden. Sectoren worden onderscheiden met behulp van de SBI 2008-classificatie, die is gebaseerd op NACE Rev 2. Voor respondenten van wie informatie ontbreekt over de sector waarin zij werkzaam zijn, is een veertiende sector toegevoegd. Aan deze sector hebben wij de gemiddelde waarden voor de variabelen op het sectorniveau toegekend.

Het percentage vaste werknemers in een sector is gemeten als percentage vaste werknemers van alle werknemers in die sector in 2015 (Bolhaar, Brouwers, & Scheer, 2016). Het totale aantal werknemers omvat dus niet alleen werknemers in loondienst, maar ook zelfstandigen. Gegevens waren niet beschikbaar voor de sector Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en water. We hebben het nationale gemiddelde percentage vaste werknemers (69,0%) toegewezen aan respondenten die in deze sector werken, en aan respondenten met ontbrekende informatie over de sector waarin ze werkzaam waren. De vacaturegraad meet het aantal vacatures per 1.000 banen in het vierde kwartaal van 2015 (CBS, 2017b). Gegevens waren beschikbaar voor alle sectoren. We hebben de gemiddelde vacaturegraad (19,6%) toegewezen aan respondenten met ontbrekende informatie over de sectoren waarin ze actief waren. Tabel 2 geeft een overzicht van de vacaturegraad en het percentage vaste werknemers in de Nederlandse sectoren. Bovendien tonen we in Tabel 2 de geaggregeerde PVV-stemintenties per sector. Hier zien we dat de intenties om PVV te stemmen het laagst zijn in de sector Onderwijs (0,8) en het hoogst in de sector Vervoer, opslag en communicatie (4,1).

Tabel 2 *Vacaturegraad en percentage vaste werknemers in Nederlandse sectoren*

Sector	% vaste werknemers	Vacaturegraad	PVV-stemintentie
Landbouw, jacht, bosbouw en visserij	26,0	9,0	2,6
Industrie	76,0	18,0	3,0
Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en water	N/A	24,5	3,7
Bouwnijverheid	56,0	24,0	3,1
Handel (incl. reparatie van consumentenartikelen)	59,0	23,0	1,8
Horeca	34,0	36,0	2,7
Vervoer, opslag en communicatie	65,0	33,0	4,1
Financiële instellingen	71,0	27,0	2,7
Zakelijke dienstverlening (incl. onroerend goed, verhuur van roerende goederen)	57,3	19,3	2,2
Overheidsdiensten, openbaar bestuur en verplichte sociale verzekeringen	88,0	15,0	2,2
Onderwijs	74,0	9,0	0,8
Gezondheids- en welzijnszorg	73,0	18,0	2,1
Milieudienstverlening, cultuur, recreatie en overige dienstverlening	38,0	18,0	1,1
<i>Gemiddelde</i>	<i>69,0</i>	<i>19,6</i>	<i>2,4</i>

NB. N/A: niet beschikbaar.

Bronnen: % vaste werknemers: Bolhaar et al., 2016; vacaturegraad: CBS, 2017b; PVV-stemintenties: Akkerman et al., 2016

Tabel 3 geeft een overzicht van de bivariate correlaties tussen alle variabelen in onze analyses. Uit deze tabel kunnen we opmaken dat tijdelijke werknemers, middelbaar opgeleide mensen en mensen die werkzaam zijn in een sector met een hogere vacaturegraad meer geneigd zijn om PVV te stemmen, terwijl hoger opgeleiden en mensen die werkzaam zijn in een sector met een hoger percentage vaste werknemers juist minder geneigd zijn om PVV te stemmen. Bovendien zien we dat allochtonen en jongeren vaker tijdelijk werk hebben. Tijdelijke werknemers zijn minder vaak hoger opgeleid en werken vaker in sectoren met een hogere vacaturegraad en een lager percentage vaste werknemers.

Tabel 3   *Correlatie Matrix (N = 858)*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Stemintentie PVV	1,00								
2 Tijdelijke werknemer	0,08*	1,00							
3 Geslacht (ref. = vrouw)	0,06	0,00	1,00						
4 Etnische achtergrond (ref. = autochtoon)	0,00	0,10**	0,03	1,00					
5 Leeftijd (log)	-0,07	-0,24***	0,06	0,00	1,00				
6 Opleidingsniveau: Midden	0,11**	0,03	0,00	-0,01	0,01	1,00			
7 Opleidingsniveau: Hoog	-0,25***	-0,09**	-0,01	-0,01	-0,07*	-0,71***	1,00		
8 Vacaturegraad van de sector	0,19***	0,10**	0,14***	0,04	-0,11***	0,13***	-0,20***	1,00	
9 % vaste werknemers van de sector	-0,07*	-0,11**	-0,05	0,03	0,13***	-0,05	0,10**	-0,41***	1,00

NB. * p < ,05; ** p < ,01; *** p < ,001; tweezijdige toets.

Resultaten

Onze dataset kent een hiërarchische structuur, waarbij individuen genest zijn in sectoren. We gebruiken daarom multilevel regressieanalyse om onze hypothesen te toetsen. Met deze techniek kunnen we individuele en sectorniveaueffecten tegelijkertijd schatten (Snijders & Bosker, 1999). We gebruiken de pakketten lme4 (Bates, Maechler, Bolker, & Walker, 2015), lmerTest (Kuznetsova, Brockhoff, & Christensen, 2017) en sjPlot (Lüdtke, 2017) in R 3.4.0 (R Development Core Team, 2017). Om problemen met multicollineariteit te voorkomen zijn alle niet-categorische onafhankelijke variabelen in de analyses gecentreerd op het gemiddelde.

We schatten eerst een nulmodel om de intraklassecorrelatie en het designeffect te bepalen. Dit nulmodel geeft een beeld van de variantie die toe te schrijven is aan verschillen tussen individuen en verschillen tussen sectoren. In Model 1 voegen we de dummyvariabele voor tijdelijk werk toe. Hiermee toetsen we, zij het weinig streng, de eerste hypothese over het directe verband tussen tijdelijk werk en de intentie om PVV te stemmen. In Model 2 nemen we ook de overige individuele kenmerken en de kenmerken op het sectorniveau mee. Zodoende kunnen we met de uitkomsten van dit model een strengere toets van de eerste hypothese uitvoeren. Vervolgens schatten we in Model 3 het effect van de interactie tussen het percentage vaste werknemers en tijdelijk werk. Met dit model toetsen we Hypothese 2 en 4. Tot slot nemen we in Model 4 de interactieterm van tijdelijk werk met de vacaturegraad mee, waarmee we Hypothese 3 en 5 over het moderatie-effect van vacaturegraad toetsen.

We bespreken eerst het nulmodel. In dit model zijn geen predictoren opgenomen en hiermee kunnen we derhalve geen hypothesen toetsen. Het nulmodel presenteren we daarom niet in Tabel 1. Het nulmodel laat zien dat de variantie op individueel niveau 10,13 is en 0,65 op sectorniveau. Daarmee is de intraklassecorrelatie $(0,65 / (0,65 + 10,13) =) 0,06$. Dit geeft aan dat ongeveer 6% van de totale variantie (potentieel) op sectorniveau kan worden verklaard. Het designeffect meet $(1 + (\text{gemiddelde sectorgrootte} - 1) * \text{intraklassecorrelatie} =) 4,62$. Een waarde hoger dan 2 wordt gezien als een indicatie dat multilevel regressieanalyse noodzakelijk is om onderschatting van de standaardfouten te voorkomen (Muthén & Satorra, 1995). Hoewel uit de intraklassecorrelatie blijkt dat de variantie op het hogere niveau zeker niet hoog is, laat het designeffect zien dat de hiërarchische clustering toch noodzakelijk is.

In Tabel 4 presenteren we de uitkomsten van Model 1 tot en met Model 4. In Model 1 voegen we de dummyvariabele voor tijdelijk werk toe. We vinden dat tijdelijke werknemers meer geneigd zijn om PVV te stemmen ($b = 0,56$, $p < ,05$). Alhoewel deze uitkomst in overeenstemming is met Hypothese 1, die luidt dat tijdelijke werknemers meer geneigd zijn om PVV te stemmen dan vaste werknemers, is dit effect echter niet sterk en bovendien ongecorrigeerd. Ook is de verklarende kracht van de predictor laag: het toevoegen van deze variabele aan het model heeft nauwelijks invloed op de variantie, zowel op individueel niveau als op sectorniveau.

In Model 2 voegen we de controlevariabelen op het individuele niveau en de sectorkenmerken toe. Na toevoeging van deze variabelen vinden we niet langer verschillen tussen tijdelijke en vaste werknemers in hun intenties om PVV te stemmen. Op basis van deze strengere toets moeten we daarom Hypothese 1 weerleggen, die stelt dat tijdelijke werknemers meer geneigd zijn om PVV te stemmen dan vaste werknemers. Dit model laat daarnaast ook zien dat de intentie om PVV te stemmen lager is bij oudere werknemers ($b = -0,39$, $p < ,05$) en werknemers met een midden- ($b = -0,93$, $p < ,01$) of hoog ($b = -2,18$, $p < ,001$) opleidingsniveau (vergeleken met werknemers met een laag opleidingsniveau). Wat sectorkenmerken betreft zien we dat de intentie om PVV te stemmen hoger is bij werknemers die werkzaam zijn in sectoren met een hogere vacaturegraad ($b = 0,07$, $p < ,01$). We vinden geen direct verband tussen het percentage vaste werknemers in een sector en de intentie om PVV te stemmen. Het toevoegen

van deze variabelen resulteert in een kleine afname van de variantie op individueel niveau (van 10,11 naar 9,57), terwijl de variantie op sectorniveau bijna verdwijnt (van 0,59 naar 0,09).

Tabel 4   *Multilevel regressie van de intentie om PVV te stemmen, $N_{\text{individueel}} = 858$, $N_{\text{sectoren}} = 14$*

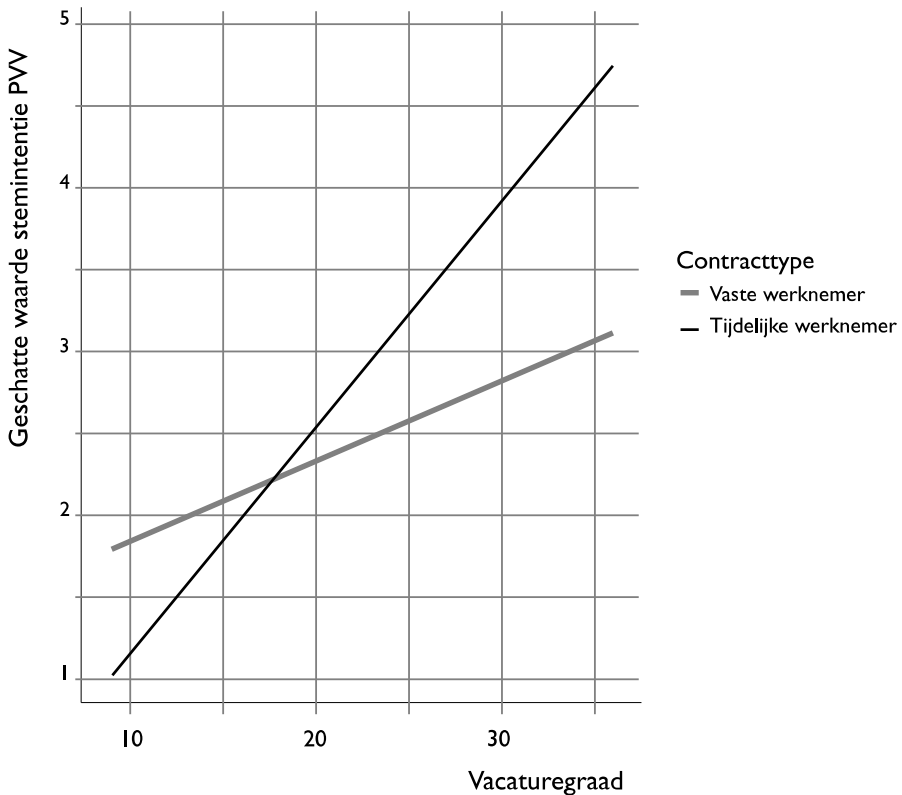
	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.
Tijdelijke werknemer	0,56	0,28 *	0,24	0,28	0,19	0,29	0,18	0,28
Geslacht (ref. = vrouw)			0,23	0,22	0,23	0,22	0,24	0,22
Etnische achtergrond (ref. = autochtoon)			-0,13	0,29	-0,14	0,29	-0,16	0,29
Leeftijd (log)			-0,39	0,19 *	-0,39	0,19 *	-0,38	0,19 *
Opleidingsniveau (ref. = Laag)								
Midden			-0,93	0,31 **	-0,89	0,31 **	-0,91	0,31 **
Hoog			-2,18	0,32 ***	-2,14	0,32 ***	-2,18	0,31 ***
% vaste werknemers in de sector			0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01
Vacaturegraad van de sector			0,07	0,02 **	0,07	0,02 **	0,05	0,03
Tijdelijke werkn. * % vaste werkn. in sector					-0,03	0,02		
Tijdelijke werkn. * vacaturegraad sector							0,09	0,04 *
Intercept	2,38	0,25 ***	3,55	0,31 ***	3,51	0,31 ***	3,52	0,31 ***
Variantie								
Sector	0,59		0,09		0,08		0,10	
Individu	10,11		9,57		9,56		9,53	

NB. * $p < ,05$; ** $p < ,01$; *** $p < ,001$; tweezijdige toets.

In Model 3 toetsen we Hypothese 2 en Hypothese 4. Hypothese 2 stelt dat de relatie tussen contracttype en stemintenties voor de PVV sterker is in sectoren met relatief veel vaste werknemers, terwijl Hypothese 4 stelt dat deze relatie juist zwakker is in zulke sectoren. Uit Model 3 blijkt dat we beide hypothesen moeten verwerpen: het percentage vaste werknemers in een sector heeft geen significante invloed op de verschillen in PVV-stemintenties tussen tijdelijke en vaste werknemers.

In Model 4 toetsen we ten slotte Hypothese 3, die stelt dat tijdelijke werknemers sterker geneigd zijn om PVV te stemmen dan vaste werknemers, en dat dit effect sterker is in sectoren met een hogere vacaturegraad, en de daar haaks op staande Hypothese 5, die stelt dat dit effect juist sterker is in sectoren met een lagere vacaturegraad. Hier vinden we een significante cross-level interactie tussen tijdelijke werknemers en de vacaturegraad in een sector ($b = 0,09$, $p < ,05$). Om de interpretatie te vergemakkelijken tonen we een grafische presentatie van de interactie in Figuur 1. Uit deze figuur blijkt dat de intentie om PVV te stemmen laag is wanneer tijdelijke en vaste werknemers werkzaam zijn in een sector met

een lage vacaturegraad. In deze sectoren zien we bovendien weinig verschillen tussen tijdelijke en vaste werknemers in de intentie om PVV te stemmen: de gemiddelde PVV-stemintentie is bij vaste werknemers iets hoger (1,79) dan bij tijdelijke werknemers (1,02). Naarmate de vacaturegraad echter hoger is, zien we dat de intentie om PVV te stemmen toeneemt (alhoewel deze toename voor vaste werknemers niet significant is) en dat dit effect significant sterker is voor tijdelijke werknemers dan voor vaste werknemers. Uiteindelijk zien we dat in sectoren met de hoogste vacaturegraad de intentie om PVV te stemmen onder tijdelijke werknemers ongeveer 50% hoger is dan onder vaste werknemers. Deze bevindingen komen overeen met Hypothese 3 en weerleggen (dientengevolge) Hypothese 5.

Figuur 1 Stemintentie PVV: interactie tussen vacaturegraad en contracttype

Conclusie en discussie

In deze studie onderzochten wij het verband tussen contracttype en rechts-populistische stemvoorkeuren. Met het recente succes van rechts-populistische

partijen in westerse samenlevingen en de groeiende populariteit van tijdelijke contractvormen is er in de academische literatuur veel aandacht geweest voor een mogelijke relatie tussen tijdelijk werk en rechts-populistische stemvoorkeuren. Hoewel de theoretische verwachtingen sterk zijn, vinden zij lang niet altijd steun in empirische studies. Deze studies richten zich echter voornamelijk op individuele relaties, en laten de context van werknemers buiten beschouwing. Wij stelden dat de sector een belangrijke context is, die bepalend is voor de wijze waarop werknemers hun positie ten opzichte van anderen bepalen.

Wij richtten ons op de Nederlandse context en bestudeerden in hoeverre tijdelijke werknemers meer geneigd zijn om PVV te stemmen dan vaste werknemers. Daarbij hadden we in het bijzonder oog voor de sector waarin mensen werkzaam zijn, waarbij wij ons concentreerden op het percentage werknemers met een aanstelling voor onbepaalde duur en de werkgelegenheid, gemeten als de vacaturegraad. De onderzoeksvragen die wij formuleerden, waren (1) *In hoeverre is contracttype gerelateerd aan de intentie om PVV te stemmen?* en (2) *In hoeverre beïnvloeden (a) werkgelegenheid in een sector en (b) het percentage vaste werknemers in een sector de relatie tussen contracttype en de intentie om PVV te stemmen?* We toetsten onze hypothesen met de Work and Politics 2016-dataset. Deze dataset bevat informatie over 858 werknemers in Nederland met een tijdelijke of vaste aanstelling, die werkzaam zijn in veertien sectoren. We gebruikten multilevel regressieanalyse om onze hypothesen te toetsen.

Zowel vanuit het insider-outsiderperspectief als vanuit de stelling van de verliezers van mondialisering konden wij de verwachting formuleren dat, vergeleken met vaste werknemers, tijdelijke werknemers meer geneigd zijn om PVV te stemmen. Tijdelijke werknemers zouden zich, ten opzichte van vaste werknemers, achtergesteld voelen. Bovendien zouden tijdelijke werknemers het gevoel hebben dat zij niet worden vertegenwoordigd door mainstreampartijen (met name sociaaldemocratische partijen). Uit onvrede hierover zouden zij zich afkeren van deze partijen en meer geneigd zijn om op rechts-populistische partijen te stemmen. Uit onze resultaten blijkt er geen direct verband te zijn tussen contracttype en rechts-populistische stemvoorkeuren. In strijd met de theoretische verwachtingen vinden we dus niet dat tijdelijke werknemers meer geneigd zijn om PVV te stemmen.

Economische omstandigheden binnen de sector waarin mensen werkzaam zijn, kunnen echter wel bepalend zijn voor de mate waarin tijdelijke werknemers hun positie als achtergesteld beschouwen. Vanuit de relatieve-deprivatietheorie formuleerden wij de hypothesen dat in sectoren waarin relatief veel vaste werknemers werkzaam waren en waarin de vacaturegraad hoog was, de relatie tussen tijdelijk werk en stemintenties voor de PVV sterker is. Voor een hogere vacaturegraad bleek dit inderdaad het geval. Dit lijkt erop te duiden dat tijdelijke werknemers zich meer achtergesteld, en zich derhalve ook meer als 'outsider' of 'verliezer' beschouwen wanneer zij werkzaam zijn in sectoren met meer vraag naar arbeid.

Onze resultaten toonden dus dat er wel degelijk een relatie is tussen contracttype en rechts-populistisch stemgedrag, maar dat deze relatie alleen geldt wanneer een werknemer werkzaam is in een sector met een hogere vacaturegraad. Dit doet vermoeden dat tijdelijke werknemers zich, afhankelijk van hun economische context, als outsider of verliezer van mondialisering beschouwen. Het lijkt echter

niet zo te zijn dat het contracttype *an sich* een demarcatie criterium is voor het onderscheid tussen insiders en outsiders, of tussen winnaars en verliezers van mondialisering.

Wij formuleerden ook concurrerende hypothesen over hoe de populariteit van vaste contracten en de vacaturegraad in een sector de relatie tussen tijdelijk werk en PVV-stemintenties juist kan verzwakken. Het stepping-stoneprincipe stelt dat tijdelijke contracten een ontsnapping bieden aan werkloosheid en een tussenstap zijn naar een vaste aanstelling. Een hoog percentage vaste contracten laat zien dat tijdelijke werknemers in de toekomst ook in aanmerking komen voor een vast contract, terwijl tijdelijke werknemers in sectoren met een lagere vacaturegraad het risico op werkloosheid doen toenemen. Vanuit de stepping-stonebenadering verwachtten we dan ook dat tijdelijke werknemers in deze sectoren minder snel geneigd zijn om PVV te stemmen. Voor deze benadering vonden we echter geen empirische steun.

Al met al laten onze bevindingen zien dat economische kenmerken van sectoren van belang zijn voor het begrijpen van de relatie tussen tijdelijk werk en populistisch stemgedrag. Wanneer we verschillen in economische kenmerken tussen sectoren buiten beschouwing laten, zien we geen relatie tussen contracttype en intenties om PVV te stemmen. Wanneer we inzoomen op deze verschillen tussen sectoren, zien we echter dat in sectoren met een hogere vacaturegraad de intentie om PVV te stemmen hoger is onder tijdelijke werknemers.

Ondanks deze conclusies moeten wij enige voorzichtigheid in acht nemen. Zo is de vacaturegraad een proxy voor werkgelegenheidsperspectieven in een sector. We weten echter niets over de inhoud van deze vacatures: gaat het hier om (uiteindelijk) aanstellingen voor onbepaalde tijd, of juist om tijdelijke aanstellingen? Bovendien weten we niet of de vacatures daadwerkelijk worden ingevuld, en zo ja, wie deze vacatures invullen. Deze informatie kan belangrijk zijn voor het beter begrijpen van de gevonden relaties. Zo klinkt het plausibel dat tijdelijke werknemers zich meer achtergesteld voelen wanneer de vacatures voor (uiteindelijk) vaste banen zijn.

Bovendien onderzochten wij de intentie om PVV te stemmen. Hoewel we hiermee de voorkeur voor PVV nauwkeurig in kaart konden brengen, moeten we benadrukken dat intentie en gedrag sterk kunnen verschillen. Dat respondenten aangeven dat zij de intentie hebben om PVV te stemmen, wil geenszins zeggen dat zij dat ook daadwerkelijk gedaan hebben of gaan doen. Ondanks de discrepantie tussen intentie en gedrag geeft deze maat echter wel een duidelijk beeld van de aantrekkingskracht van rechts-populisme in Nederland.

Tot slot hebben wij ons in deze studie beperkt tot het formuleren en toetsen van hypothesen over de intentie om PVV te stemmen. Vanuit de gebruikte theorieën zijn ook hypothesen afleidbaar over de intentie van tijdelijke werknemers om op andere partijen te stemmen: bijvoorbeeld op links-populistische partijen, sociaaldemocratische partijen en regeringspartijen. Toekomstig onderzoek kan zich richten op de rol die economische kenmerken van sectoren spelen in de relatie tussen tijdelijk werk en stemmen op dergelijke partijen.

Literatuur

- Akkerman, A., Jansen, G., Lehr, A., Sluiter, R., & Zaslove, A. (2016). *Work and Politics 2016 dataset*. Nijmegen: Radboud University Nijmegen.
- Aronsson, G., Gustafsson, K., & Dallner, M. (2002). Work environment and health in different types of temporary jobs. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 11(2), 151-175.
- Asscher, L. (2017). *Een gifpil voor de middenklasse. Flex is een keuze, waarom die kruistocht tegen een vast contract?* <https://joop.bnnvara.nl/opinies/een-gifpil-voor-de-middenklasse>.
- Bates, D., Maechler, M., Bolker, B., & Walker, S. (2015). Fitting linear mixed-effects models using lme4. *Journal of Statistical Software*, 67(1), 1-48.
- Benach, J., Gimeno, D., & Benavides, F.G. (2002). *Types of employment and health in the European Union*. Luxembourg: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Betz, H.G. (1994). *Radical right-wing populism in Western Europe*. London: MacMillan Press.
- Bhandari, A.K., & Hesmati, A. (2006). *Wage inequality and job insecurity among permanent and contract workers in India: Evidence from organized manufacturing industries*. IZA Discussion Paper No. 2097.
- Bolhaar, J.A., Brouwers, A., & Scheer, B.J. (2016). *De flexibele schil van de Nederlandse arbeidsmarkt: Een analyse op basis van microdata*. CPB Achtergronddocument. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CBS (2016a). *1 op de 5 flexwerkers heeft voorkeur voor flexibel werk*. Geraadpleegd op 5 februari 2018 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/20/1-op-de-5-flexwerkers-heeft-voorkeur-voor-flexibel-werk>.
- CBS (2016b). *Bevolking per maand: Leeftijd, geslacht, herkomst, generatie*. StatLine (Archief). Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2017a). *Hoogopgeleide flexwerker stroomt vaker door naar vast*. Geraadpleegd op 5 april 2018 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/22/hoogopgeleide-flexwerker-stroomt-vaker-door-naar-vast>.
- CBS (2017b). *Vacatures: Vacaturegraad naar SBI 2008*. StatLine. Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2018). *Arbeidsdeelname: Kerncijfers*. StatLine. Den Haag/Heerlen: CBS.
- CentERdata (2015). *Work and schooling – LISS core study. Wave 8*. Tilburg: CentERdata.
- Chkalova, K., Goudswaard, A., Sanders, J., & Smits, W. (2015). *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: De focus op flexibilisering*. Den Haag: CBS/TNO.
- De Lange, M. (2013). *Causes and consequences of employment flexibility among young people. Recent developments in the Netherlands and Europe*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- De Lange, M., Gesthuizen, M., & Wolbers, M.H.J. (2014). Consequences of flexible employment at labour market entry for early career development in the Netherlands. *Economic and Industrial Democracy*, 35(3), 413-434.
- Dörre, K., Kraemer, K., & Speidel, F. (2006). The increasing precariousness of the employment society: Driving force for a new right wing populism? *International Journal of Action Research*, 2(1), 98-128.
- Dräger, V., & Marx, P. (2017). Do firms demand temporary workers when they face workload fluctuation? Cross-country firm-level evidence. *Industrial & Labor Relations Review*, 70(4), 942-975.
- Emmenegger, P., Marx, P., & Schraff, D. (2015). Labour market disadvantage, political orientations and voting: How adverse labour market experiences translate into electoral behaviour. *Socio-Economic Review*, 13(2), 189-213.
- Gallego, A. (2007). Unequal political participation in Europe. *International Journal of Sociology*, 37(4), 10-15.
- Gringhuis, J., & Pavlopoulos, D. (2017). Flexibele contracten en schoolverlaters: Opstap of val? Een onderzoek naar carriërepatronen. In K. Chkalova, J. van Genabeek, J. Sanders, & W. Smits (red.), *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt. De focus op ongelijkheid* (pp. 101-121). Den Haag: CBS/TNO.
- Häusermann, S., & Schwander, H. (2012). Varieties of dualization? Labor market segmentation and insider-outsider divides across regimes. In P. Emmenegger, S. Häusermann,

- B. Palier, & M. Seeleib-Kaiser (Eds.), *The age of dualization: The changing face of inequality in deindustrializing societies* (pp. 27-51). Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2016). *Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash*. HKS Working Paper No. RWP16-026.
- Jansen, G., Sluiter, R., & Akkerman, A. (2016). The diffusion of strikes: A dyadic analysis of economic sectors in the Netherlands, 1995-2007. *American Journal of Sociology*, 121(6), 1885-1918.
- Kalleberg, A.L. (2000). Nonstandard employment relations: Part-time, temporary and contract work. *Annual Review of Sociology*, 26, 341-365.
- King, D., & Rueda, D. (2008). Cheap labor: The new politics of 'bread and roses' in industrial democracies. *Perspectives on Politics*, 6(2), 279-297.
- Krugman, P. (2016, 23 December). Populism, real and phony. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2016/12/23/opinion/populism-real-and-phony.html?rref=collection%2Fcolumn%2Fpaul-krugman>.
- Kuznetsova, A., Brockhoff, P.B., & Christensen, R.H.B. (2017). lmerTest package: Tests in linear mixed effects models. *Journal of Statistical Software*, 82(13), 1-26.
- Lindbeck, A., & Snower, D.J. (1986). Wage setting, unemployment, and insider-outsider relations. *The American Economic Review*, 76(2), 235-239.
- Lindvall, J., & Rueda, D. (2014). The insider-outsider dilemma. *British Journal of Political Science*, 44(2), 460-475.
- Lubbers, M., Gijsberts, M., & Scheepers, P. (2002). Extreme right-wing voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41(3), 345-378.
- Lüdtke, D. (2017). *sjPlot: Data visualization for statistics in social science*. R package version 2.4.0.
- Marx, P. (2014). Labour market risks and political preferences: The case of temporary employment. *European Journal of Political Research*, 53(1), 136-159.
- Marx, P. (2015). *The political behaviour of temporary workers*. New York: Palgrave Macmillan.
- Marx, P. (2016). The insider-outsider divide and economic voting: Testing a new theory with German electoral data. *Socio-Economic Review*, 14(1), 97-118.
- Marx, P., & Picot, G. (2013). The party preferences of atypical workers in Germany. *Journal of European Social Policy*, 23(2), 164-178.
- Mattijssen, L., & Smits, W. (2017). Ongelijke kansen op een vaste baan: Doorstroomkansen van jongere en oudere flexibele werknemers. In K. Chkalova, J. van Genabeek, J. Sanders, & W. Smits (red.), *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt. De focus op ongelijkheid* (pp. 160-180). Den Haag: CBS/TNO.
- Mughan, A., Bean, C., & McAllister, I. (2003). Economic globalization, job insecurity and the populist reaction. *Electoral Studies*, 22(4), 617-633.
- Muthén, B., & Satorra, A. (1995). Complex sample data in structural equation modeling. In P.V. Marsden (Ed.), *Sociological methodology* (pp. 267-316). Oxford, UK: Blackwell.
- Norris, P. (2005). *Radical right: Voters and parties in the electoral market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OECD (2017). *Temporary employment (indicator)*. Geraadpleegd op 19 april 2017 van DOI: 10.1787/75589b8a-en.
- Parker, S.K., Griffin, M.A., Sprigg, C.A., & Wall, T.D. (2002). Effect of temporary contracts on perceived work characteristics and job strain: A longitudinal study. *Personnel Psychology*, 55(3), 689-719.
- R Development Core Team (2017). *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna: R Foundation for Statistical Computing.
- Rueda, D. (2005). Insider-outsider politics in industrialized democracies: The challenge to social democratic parties. *American Political Science Review*, 99(1), 61-74.
- Scherer, S. (2004). Stepping-stones or traps? The consequences of labour market entry positions on future careers in West Germany, Great Britain and Italy. *Work, Employment and Society*, 18(2), 369-394.
- Scheuch, E.K., & Klingemann, H. (1967). Theorie des Rechtsradikalismus in westlichen Industriegesellschaften. *Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Sozialpolitik*, 12(1), 11-19.
- Snijders, T., & Bosker, R.J. (1999). *Multilevel analysis: An introduction to basic and applied multilevel analysis*. London: Sage.

- Standing, G. (2011). *The precariat*. London: Bloomsbury Academic.
- Sweeney, P.D., McFarlin, D.B., & Interrieden, E.J. (1990). Using relative deprivation theory to explain satisfaction with income and pay level: A multistudy examination. *The Academy of Management Journal*, 33(2), 423-436.
- UWV (2016). *Sectoren in beeld. Ontwikkelingen, kansen en uitdagingen op de arbeidsmarkt*. Amsterdam: UWV.
- Van der Meer, P., & Wielers, R. (2014). Tijdelijke banen en welzijn. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 30(2), 141-157.
- Virtanen, M., Kivimäki, M., Joensuu, M., Virtanen, P., Elovainio, M., & Vahtera, J. (2005). Temporary employment and health: A review. *International Journal of Epidemiology*, 34(3), 610-622.
- Visser, M. (2016, 30 december). Asschers aanpak voedt populisme. *De Telegraaf*. <https://www.telegraaf.nl/nieuws/33354/asschers-aanpak-voedt-populisme>.